

ministrov naslavljali peticije za priključitev k Jugoslaviji. Na sestanku zunanjih ministrov velesil v Londonu od 11. 9. do 2. 10. 1945 niso dosegli soglasja glede meje med Italijo in Jugoslavijo. V začetku leta 1946 so zato imenovali komisijo izvedencev, ki naj bi na terenu pretehtala ozemeljske zahteve Italije in Jugoslavije. Ta medzavezniška komisija, sestavljena iz predstavnikov Velike Britanije, ZDA, Sovjetske zveze in Francije, je od 7. 3. do 5. 4. 1946 obiskovala Beneško Slovenijo ter območje med Wilsonovo črto in bivšo avstrijsko-italijansko mejo. Jugoslovanska oblast se je na prihod komisije skrbno pripravila in dala ljudem natančna navodila, kako naj se obnašajo do nje. Pripravljali so shode, postavljali slavoloke, pisali resolucije, izdelovali poročila o žrtvah posameznega kraja v boju proti fašizmu, risali grafite na zidove hiš in podobno. Na različne načine so izražali svojo željo in zahtevo po združitvi z matičnim narodom in priključitvi k Jugoslaviji. Na koncu je delegacija vsake velesile podala svetu zunanjih ministrov svoj predlog mejne črte med Italijo in Jugoslavijo. Predlogi so se med seboj zelo razlikovali. Ameriški in angleški sta bila močno v korist Italije, ruski v korist Jugoslavije, francoski je bil nekak kompromis. Svet zunanjih ministrov je sprejel francoski predlog: Peč–sredina doline reke Idrije–Sabotin–vzhodni rob Gorice–Repentabor–Bazovica. V drugi polovici leta 1946 je v Parizu potekala mirovna konferenca, na kateri je sodelovalo 21 držav, vpletenih v drugo svetovno vojno. Ves ta čas so Primorci, pa tudi prebivalci drugih krajev Slovenije, naslavljali zahteve ali prošnje za podporo pri prizadevanjih za priključitev Primorske Jugoslaviji na različne naslove, največ na Edvarda Kardelja, takratnega podpredsednika zvezne vlade, ki je vodil jugoslovansko delegacijo na mirovni konferenci v Parizu. Kljub izjemnemu trudu naše delegacije, številnim razpravam in predloženim argumentom je na mirovni konferenci, ki se je končala 15. 10. 1946, obveljal francoski predlog meje med Italijo in Jugoslavijo. Tudi na zasedanju sveta zunanjih ministrov v New Yorku od 4. 11. do 12. 12. 1946, kjer so sprejemali končno besedilo mirovne pogodbe, niso upoštevali nobene predlagane spremembe. Mirovna pogodba je bila podpisana 10. 2. 1947, veljati pa je začela 15. 9. istega leta. Ozemlje vzhodno od francoske črte je pripadlo Jugoslaviji, zahodni del pa se je razdelil na dva dela – severnega (Beneška Slovenija, Kanalska dolina, Gorica in Tržič) je dobila Italija, južni del pa je postal Svobodno tržaško ozemlje (STO), razdeljeno na cono A STO in cono B STO. Slednje je obstajalo do podpisa Londonškega memoranduma leta 1954, ko se je z majhnimi spremembami italijanska suverenost raztegnila na cono A STO, jugoslovanska pa na cono B STO. Mejo, določeno na pariški mirovni konferenci, so Primorci sprejeli z mešanimi občutki. Na eni strani je bilo veliko veselje in navdušenje, saj je bil velik del Julijske krajine vendarle priključen Jugoslaviji, po drugi strani pa razočaranje in grenkoba, ker je veliko Slovencev še naprej ostalo v Italiji. Vse to je razvidno iz resolucij, ki so jih ljudje pisali po priključitvi dela Primorske k Jugoslaviji.

Razstava se zaključuje z začetkom gradnje Nove Gorice, ki je začela nastajati prav zaradi posledic mirovne pogodbe. Z novo mejo smo namreč Primorci izgubili tudi Gorico, ki je bila stoletja regijsko središče. Že po dveh mesecih in pol po priključitvi dela Primorske Jugoslaviji je zato na solkanskem polju začelo rasti novo mesto. Razstavljenih je nekaj fotografij in časopisnih člankov iz tistega časa.

Aleksandra Pavšič Milost

Iz polja v mesto vrtnic – Nova Gorica nekoč in danes

V letu 2017 mineva 70 let od začetka gradnje Nove Gorice. V praznovanje te okrogle obletnice se je Pokrajinski arhiv v Novi Gorici vključil z razstavo fotografij. Vsebinsko zasnovano razstavo je pripravila Metka Nusdorfer Vuksanović,

oblikoval pa jo je Erik Pregelj. Večina razstavljenih fotografij je iz fondov in zbirk arhiva, nekaj pa je bilo posnetih posebej za to priložnost. Razstava se namreč poigrava s primerjavo fotografskih posnetkov območja Nove Gorice iz preteklosti s sodobnimi posnetki istih predelov mesta. Prikazuje »solkansko polje«, ravnico z njivami in sadovnjaki med železniško postajo, Panovcem, vznožjem Škabrijela in Solkanom pred 2. svetovno vojno ter spremembe, ki jih je v ta prostor prinesla gradnja novega mesta, ko se je agrarno območje postopoma spreminjalo v urbano naselje. Dvajset razstavnih panojev je postavljenih na prostem, ob stavbi novogoriške knjižnice, kar omogoča obiskovalcem ogled ob kateri koli uri in vse dni v tednu. Nasproti črno-belih fotografij, ki starejšim generacijam obujajo spomine na čase, ko je bilo v Novi Gorici še malo zgradb, so razstavljeni barvni posnetki, ki kažejo veliko več pozidanih površin, pa tudi več cvetja, zelenja in mogočnih dreves. Bujno rastje danes marsikje zakriva pogled na starejše stavbe. Nova Gorica je bila že v začetku zamišljena kot mesto zelenja in parkov. Velikim fotografijam so na razstavi na nekaterih panojih dodani posnetki začetnih del pri gradnji mesta, posnetki časa, ko je bilo solkansko polje pravo mravljišče mladih, ki so s krampi, lopatami in samokolnicami podirali delovne norme in z zanosom gradili svobodno domovino. Mehanizacije je bilo takrat malo, prevladovalo je ročno delo.

Nova Gorica, najmlajše slovensko mesto, je nenavadna po svojem nastanku. Nastala je z rezom, mejo, kot nadomestek za nekaj izgubljenega. Odločitev za gradnjo je bila politična: pokazati svetu, da si lahko, če so nam vzeli staro, zgradimo novo Gorico. Po koncu druge svetovne vojne je namreč na podlagi določil mirovne pogodbe, podpisane med Italijo in Jugoslavijo februarja 1947 v Parizu, ostala v Italiji tudi Gorica, ki je bila pred tem stoletja regijsko središče Severne Primorske. Nove razmere so terjale naglo rešitev. Vlogo središča bi lahko prevzelo katero od že obstoječih naselij, na primer Solkan ali Šempeter pri Gorici, a sprejeta je bila odločitev, da se zgradi mesto na novo, nekje v bližini starega središča. Politiki in drugi ljudje so namreč dolgo časa upali, da se bo meja spremenila in da bomo Gorico dobili nazaj. Arhitekt Edo Ravnikar, avtor urbanističnega načrta, po katerem se je Nova Gorica začela graditi, je v svojih spominih leta 1983 v *Arhitektovem biltenu* zapisal: »/.../ Zgradili naj bi nekaj velikega, lepega in ponosnega, nekaj, kar bi sijalo preko meje.« Te misli so se oprijeli vsi, od kmeta do ljudi na najvišjih političnih mestih. Urbanizem je tako postal orodje v nacionalnem in političnem boju. Seveda pa so izpeljavo tako velikega projekta spremljale številne težave, od pomanjkanja denarja in materiala do pomanjkanja delovne sile. Slednje so rešili tako, da so na gradbišče poslali mladinske delovne brigade. Prihajali so mladi z različnih koncev takratne skupne države, bivali v prostorih opuščene opekarne in počasi postavljali obrise novemu mestu. Ob začetku gradnje je bila Nova Gorica investicija zveznega pomena, nato republiškega. Državne dotacije pa so postopoma usihale, finančno breme je prešlo na goriško gospodarstvo in gradnja se je upočasnila. Posledično so se spreminjali tudi načrti in vse bolj so odstopali od prvotne zasnove. Sredi petdesetih let je bila Nova Gorica, čeprav središče okraja s pomembnimi funkcijami, le napol zgrajeno mesto. Hitrejši razvoj je sledil v drugi polovici šestdesetih let, ko se je Nova Gorica uveljavila kot obmejno mesto s perspektivami na področju trgovine in terciarnih dejavnosti.

Aleksandra Pavšič Milost